

آثار باستانی و ارزش های تاریخی

تاریخچه خلیج فارس خلیج پارس (خلیج آریایی)

نویسنده: شمشاد امیری خراسانی

انتشار: ۱۹ خرداد ۱۳۹۶ - ۱۲ دقیقه مطالعه

چکیده مقاله

خلیج فارس (یا خلیج پارس) در امتداد دریای عمان و در میان شبه جزیره عربستان و ایران قرار دارد. مساحت آن ۲۳۳,۰۰۰ کیلومتر مربع است. از شرق از طریق تنگه هرمز و دریای عمان به اقیانوس هند و دریای عرب راه دارد، و از غرب به دلتای رودخانه اروندرود، که حاصل پیوند دو رودخانه ی دجله و فرات و الحاق رود کارون به آن است، ختم می‌شود. خلیج پارس نامی است به جای مانده از کهن‌ترین منابع، زیرا که از سده‌های پیش از میلاد سر بر آورده‌است، و با پارس و فارس - نام سرزمین ملت ایران - گره خورده‌است. از یونانی این خلیج، «

MEHR NEWSAGENCY
Photo: Mahmoud Khakbaz

خلیج فارس (یا خلیج پارس) در امتداد دریای عمان و در میان شبه جزیره عربستان و ایران قرار دارد. مساحت آن ۲۳۳,۰۰۰ کیلومتر مربع است. از شرق از طریق تنگه هرمز و دریای عمان به اقیانوس هند و دریای عرب راه دارد، و از غرب به دلتای رودخانه اروندرود، که حاصل پیوند دو رودخانه ی دجله و فرات و الحاق رود کارون به آن است، ختم می‌شود. خلیج پارس نامی است به جای مانده از کهن‌ترین منابع، زیرا که از سده‌های پیش از میلاد سر بر آورده‌است، و با پارس و فارس – نام سرزمین ملت ایران – گره خورده‌است. از یونانی این خلیج، «خلیج پارس»، مورد استفاده قرار می‌گرفته که از نخستین شاهنشاهی مهم این منطقه، شاهنشاهی پارس برگرفته شده‌است.

در دهه ی ۱۹۶۰ میلادی و با اوج گرفتن پان عربیسم، برخی از کشورهای عربی، از خلیج فارس، به صورتهای دیگری غیر از «خلیج فارس» نام بردند. ایران، به نوبه ی خود با تصویب دو قطع‌نامه در سازمان ملل متحد، نام خلیج پارس را رسماً وارد اسناد این سازمان کرد. قطع‌نامه ی نخستین به شماره ی UNAD ۳۱۱/Qen در ۵ مارس ۱۹۷۱، و مورد دوم به شماره ی UNLA ۴۵/۸/۲ در ۱۰ اوت ۱۹۸۴ تصویب شدند.

کشورهای ایران، عمان، عراق، عربستان سعودی، کویت، امارات متحده عربی، قطر و بحرین در مجاورت خلیج فارس هستند.

زمین‌شناسان معتقدند که در حدود پانصد هزار سال پیش، صورت اولیه خلیج فارس در کنار دشتهای جنوبی ایران تشکیل شد و به مرور زمان، بر اثر تغییر و تحول در ساختار درونی و بیرونی زمین، شکل ثابت کنونی خود را یافت.

نام

خلیج فارس نامی است به جای مانده از کهن‌ترین منابع، زیرا که از سده‌های پیش از میلاد سر بر آورده‌است، و با پارس و فارس - نام سرزمین ملت ایران - گره خورده است.

خلیج فارس در دوران باستان

قدمت خلیج فارس با همین نام چندان دیرینه‌است که عده‌ای معتقدند: «خلیج فارس گهواره تمدن عالم یا خاستگاه نوع بشر است.» ساکنان باستانی این منطقه، نخستین انسان‌هایی بودند که روش دریانوردی را آموخته و کشتی اختراع کرده و شرق و غرب را به یکدیگر پیوند داده‌اند. اما دریانوردی ایرانیان در خلیج فارس، قریب پانصد سال پیش از میلاد مسیح و در دوران سلطنت داریوش اول آغاز شد. داریوش بزرگ، نخستین ناوگان دریایی جهان را به وجود آورد. کشتی‌های او طول رودخانه سند را تا کرانه‌های اقیانوس هند و دریای عمان و خلیج فارس پیمودند، و سپس شبه جزیره عربستان را دور زده و تا انتهای دریای سرخ کنونی رسیدند. او برای نخستین بار در محل کنونی کانال سوئز فرمان کندن کانالی را داد و کشتی‌هایش از طریق همین کانال به دریای مدیترانه راه یافتند. در کتیبه‌ای که در محل این کانال به دست آمده نوشته شده‌است: «من پارسی هستم. از پارس مصر را گشودم. من فرمان کندن این کانال را داده‌ام از رودی که از مصر روان است به دریایی که از پارس آید پس این جوی کنده شد چنان که فرمان داده‌ام و ناوها آیند از مصر از این آبراه به پارس چنان که خواست من بود.» این نخستین مدرک مکتوب بجا مانده درباره خلیج فارس است. از سفرنامه فیثاغورث ۵۷۰ قبل از میلاد تا سال ۱۹۵۸ در تمام منابع مکتوب جهان نام خلیج فارس و یا معادل‌های آن در دیگر زبانها ثبت شده‌است. از دوره جمال عبدالناصر رئیس جمهور پیشین مصر، به تشویق او و اوجگیری تعصب عربی، رسماً کشورهای عربی نام تاریخی خلیج فارس را در رسانه‌ها و کتب رسمی ع-ر-ب-ی تغییر دادند.

در دوره داریوش دوم ناوگانی ایرانی به رهبری سردار صداسپ ماموریت یافت تا جهان را دور بزند وی عازم مدیترانه و سواحل شنقیط (موریتانی) تا نزدیک اشانتی و سواحل بنین پیش رفتند ولی در اثر برخورد با اقوام وحشی سفر را ناتمام گذاشتند.

خلیج فارس از سمت شمال با ایران، از غرب با کویت و عراق و از جنوب با عربستان، بحرین و امارت متحده عربی همسایه‌است. وسعت آن ۲۴۰۰۰۰ کیلومتر است و پس از خلیج مکزیک و خلیج هودسن سومین خلیج بزرگ جهان بشمار می‌آید.

این خلیج توسط تنگه هرمز به دریای عمان و از طریق آن به دریاهای آزاد مرتبط است و جزایر مهم آن عبارت‌اند از: خارک، ابوموسی، تنب بزرگ، تنب کوچک، کیش، قشم، و لاوان که تمامی آنها به ایران تعلق دارد. خلیج فارس و سواحل آن معادن سرشار نفت و گاز دارد و مسیر انتقال نفت کشورهای چون کویت، عربستان و امارات متحده

عربی است. به همین دلیل، منطقه‌ای مهم و راهبردی بشمار می‌آید. بندرهای مهمی در حاشیه خلیج فارس وجود دارد که از آنها می‌توان بندر شارجه، دوبی، ابوظبی و بندر عباس و بوشهر (که بجز دبی و ابوظبی سایر بنادر در مالکیت عرضی ایران مقدس می‌باشند.) را نام برد. دریانوردی در خلیج فارس پیشینه بسیار طولانی دارد ولی نخستین مدارک قطعی در این زمینه به سده چهارم پیش از میلاد مربوط است. پس از بسته شدن راه بازرگانی میان خاور و باختر در دوره عثمانی، پرتغالی‌ها متوجه اهمیت این خلیج شدند، به طوری که سراسر سده شانزدهم میلادی خلیج فارس را در تصرف خود داشتند. اما پس از آن انگلستان توانست کشورهای رقیب را از آن خارج کند و در آغاز قرن نوزدهم بر آن تسلط یابد. با این حال، در سال‌های بعد نیز کشورهای حاشیه جنوبی آن به تدریج مستقل شدند و انگلستان پایگاه‌های خود را از دست داد. قدمت خلیج فارس با همین نام چندان دیرینه‌است که عده‌ای معتقدند: «خلیج فارس گهواره تمدن عالم یا خاستگاه نوع بشر است.» ساکنان باستانی این منطقه، نخستین انسان‌هایی بودند که روش دریانوردی را آموخته و کشتی اختراع کرده و شرق و غرب را به یکدیگر پیوند داده‌اند. اما دریانوردی ایرانیان در خلیج فارس، قریب پانصد سال پیش از میلاد مسیح و در دوران سلطنت داریوش اول آغاز شد (منظور اقوام آریایی ایران است زیرا عیلامیان و ... نیز ایرانی بودند و قرن‌ها قبل از میلاد مسیح به کشتیرانی در خلیج فارس پرداختند ولی اقوام آریایی نبودند). داریوش بزرگ، نخستین ناوگان دریایی جهان را به وجود آورد. کشتی‌های او طول رودخانه سند را تا سواحل اقیانوس هند و دریای عمان و خلیج فارس پیمودند، و سپس شبه جزیره عربستان را دور زده و تا انتهای دریای سرخ کنونی رسیدند. او برای نخستین بار در محل کنونی کانال سوئز فرمان کندن ترعه‌ای را داد و کشتی‌هایش از طریق همین ترعه به دریای مدیترانه راه یافتند. در کتیبه‌ای که در محل این کانال به دست آمده نوشته شده‌است: «من پارسی هستم. از پارس مصر را گشودم. من فرمان کندن این ترعه را داده‌ام از رودی که از مصر روان است به دریایی که از پارس آید پس این جوی کنده شد چنان که فرمان داده‌ام و ناوها آیند از مصر از این آبراه به پارس چنان که خواست من بود.» داریوش در این کتیبه از خلیج فارس به نام «دریایی که از پارس می‌آید» نام برده‌است و این یکی از نخستین مدارک تاریخی است که درباره خلیج فارس موجود است. در کتاب اوستا اگرچه از نام خلیج فارس بطور صریح نام برده نشده اما در مهر یشت در مبحث مهر یا میترا اشاره‌ای نیز به ارون رود شده‌است که در آن دوره ارونک گفته می‌شده‌است و چنین آمده: «دارنده دشت‌های فراخ» و «اسب‌های تیزرو» که از سخن راستین آگاه است و پهلوانی است خوش اندام و نبرد آزما، دارای هزار گوش و هزار چشم و هزار چستی و چالاکی یاد شده، کسی است که جنگ و پیروزی با اوست، هرگز نمی‌خسبد، هرگز فریب نمی‌خورد، اگر کسی با او پیمان شکند خواه در خاور هندوستان باشد یا بر دهنه شط ارنگ، از ناوک او گریز ندارد، او نخستین ایزد معنوی است که پیش از طلوع خورشید فنا ناپذیر تیز اسب بر بالای کوه هرا بر می‌آید و از آن جایگاه بلند سراسر منزلگاه‌های آریایی را می‌نگرد.

نام خلیج فارس در میان یونانی‌ها

نخستین بار یونانی‌ها بودند که این خلیج را «پرسیکوس سینوس» یا «سینوس پرسیکوس» که همان خلیج فارس است، نامیده‌اند. از آنجا که این نام برای نخستین بار در منابع درست و معتبر تاریخی که غیر ایرانیان نوشته‌اند آمده‌است، هیچ گونه شائبه نژادی در وضع آن وجود ندارد. چنان که یونانیان بودند که نخستین بار، سرزمین ایران را

نیز «پارسه» و «پرسپولیس» یعنی شهر یا کشور پارسیان نامیدند. استرابن جغرافیدان سده ی نخست میلادی نیز به کرات در کتاب خود از خلیج فارس نام برده‌است. وی محل سکونت اعراب را بین دریای سرخ و خلیج فارس عنوان می‌کند. همچنین «فلاریوس آریانوس» مورخ دیگر یونانی در کتاب تاریخ سفرهای جنگی اسکندر از این خلیج به نام «پرسیکون کیت» که چیزی جز خلیج فارس، نیست نام می‌برد. البته جست‌وجو در سفرنامه‌ها یا کتاب‌های تاریخی بر حجم سندهای خدشه ناپذیری که خلیج فارس را «خلیج فارس» گفته‌اند، می‌افزاید. این منطقه آبی همواره برای ایرانیان که صاحب حکومت مقتدر بوده‌اند و امپراتوری آن‌ها در سده‌های متوالی بسیار گسترده بود هم از نظر اقتصادی و هم از نظر نظامی اهمیت خارق العاده‌ای داشت. آن‌ها از این طریق می‌توانستند با کشتی‌های خود به دریای بزرگ دسترسی پیدا کنند و به هدف‌های اقتصادی و نظامی دست یابند.

نام خلیج فارس در زبان عربی

آثار عرب زبان نیز بهترین و غنی‌ترین منابعی هستند که برای شناسایی و توجیه کیفیت تسمیه این دریا می‌تواند در این بررسی مورد استفاده قرار گیرد. در تمام منابع عربی تا قبل از سال ۱۹۵۸ خلیج فارس با نام بحر فارس و یا خلیج فارس ثبت شده‌است در این منابع و آثار از دریای فارس و چگونگی آن بیش از آثار فرهنگی موجود در هر زبان دیگری گفت و گو شده‌است. در آثار ابن بطوطه، حمدالله مستوفی، یاقوت حموی، حمزه اصفهانی، ناصرخسرو قبادیانی، ابوریحان بیرونی، ابن بلخی و دیگرانی که اکثر آنان کتاب‌های خود را به زبان عربی نیز نوشته‌اند، و همچنین در آثار نویسندگان جدید عرب از نام «خلیج فارس» بدون کم و کاست یاد شده‌است.

سابقه جعل عنوان خلیج

درباره نام خلیج فارس تا اوایل دهه ی ۱۹۶۰ میلادی هیچ گونه بحث و جدلی در میان نبوده و در تمام منابع اروپایی و آسیایی و امریکایی و دانشنامه‌ها و نقشه‌های جغرافیایی این کشورها نام خلیج فارس در تمام زبان‌ها به همین نام ذکر شده‌است. اصطلاح «خلیج ع-ر-ب-ی» برای نخستین بار در دوره تحت قیمومت شیخ نشین‌های خلیج فارس توسط کارگزاران انگلیس و بطور ویژه از طرف یکی از نمایندگان سیاسی انگلیس مقیم در خلیج فارس به نام رودریک اوون در کتابی بنام حبابهای طلایی در خلیج ع-ر-ب-ی در سال ۱۹۵۸ نوشت که «من در تمام کتب و نقشه‌های جغرافیایی نامی غیر از خلیج فارس ندیده بودم ولی در چند سال اقامت در سواحل خلیج فارس متوجه شدم که ساکنان ساحل عرب هستند بنابر این ادب حکم می‌کند که این خلیج را ع-ر-ب-ی بنامیم» وی و فرد دیگری بنام سر چارلز بلگریو به قصد تفرقه بین ایران و کشورهای عرب این موضوع را مطرح کردند. سر چارلز بلگریو که بیش از ۳۰ سال نماینده سیاسی و کارگزار دولت انگلیس در خلیج فارس بوده‌است، بعد از مراجعت به انگلستان در سال ۱۹۶۶ کتابی درباره سواحل جنوبی خلیج فارس منتشر کرد و در آن نوشت که «عرب‌ها ترجیح می‌دهند خلیج فارس را خلیج ع-ر-ب-ی بنامند». این نماینده قطعا پیش از انتشار کتاب و مراجعت به انگلستان در تماس با مقامات امارات جنوبی خلیج فارس این فکر را در آنها القا کرده‌است و تصادفی نیست که بلافاصله پس از انتشار کتاب سرچارلز

بلگریو که نام قبلی سواحل جنوبی خلیج فارس یعنی «ساحل دزدان» را بر روی کتاب خود نهاده اصطلاح «الخلیج الع-ر-ب-ی» در مطبوعات کشورهای عربی رواج پیدا کند و در مکاتبات رسمی به زبان انگلیسی نیز اصطلاح «آ-ر-ا-ب-ی-ا-ن گولف» جایگزین اصطلاح معمول و رایج قدیمی «پرشین گولف» می‌شود.

بحر فارس

بحر فارس نامی است که عرب‌ها در قرون اولیه اسلام بجای دریای پارس بکار می‌بردند و این مفهوم شامل خلیج فارس و دریای ع-ر-ب نیز می‌شد ولی در قرنهای اخیر تنها به پهنه آبی که شامل تنگه هرمز تا دهانه اروند رود می‌شود و بجای بحر فارس خلیج فارس می‌گفتند تا اینکه از سال ۱۹۵۸ بدنبال یک فراخوان از سوی رهبران قوم پرست در اتحادیه عرب مقرر شد که خلیج فارس را خلیج ع-ر-ب-ی بنامند و اکنون این نام جدید در ۲۲ کشور عربی بکار می‌رود و در بعضی از رسانه‌های غربی نیز این نام جدید بکار گرفته می‌شود. که این امر اعتراض شدید ایرانیان را برانگیخته‌است. ایرانیان بر این باور هستند که نام جدید جعلی و با انگیزه سیاسی و از روی تعصب قومی بکار می‌رود و همچنان نام تاریخی خلیج فارس باید استفاده شود.

هدف انگلیس از نام‌گذاری ساختگی خلیج فارس

انگلیس‌ها نخستین عاملان کاشته شدن این تخم نفاق بودند زیرا از قدیم در صدد بودند که خلیج فارس را تبدیل به یک دریای ا-ن-گ-ل-ی-س-ی کنند. بعدها در دهه ی ۱۹۸۰ میلادی امریکایی‌ها هم به پیروی از آن‌ها از تبدیل خلیج فارس به خلیج ا-م-ر-ی-ک-ا-ی-ی سخن گفتند. از نظر امریکایی‌ها و اروپایی‌ها این منطقه «شریان حیاتی غرب» در منطقه «استراتژیک غربی» و «حوزه منافع ویژه» است، لذا اگر قادر باشند خلیج فارس را به طور مستقیم یا غیر مستقیم تحت تسلط خود در می‌آورند

اما واقعیت مطلب این است که خلیج فارس یک نام کهن تاریخی است که از بدو تاریخ بر روی این خلیج گذاشته شده‌است و انگیزه تلاش حساب شده‌ای که برای تغییر این نام به عمل می‌آید جز ایجاد فتنه و اختلاف بین کشورهای این منطقه نیست. همچنان که ژان ژاک پیرینی نویسنده کتاب خلیج فارس اعتراف می‌کند. «ملت‌ها و قوم‌های بسیاری بر کرانه‌های خلیج فارس استیلا یافته و فرمانروایی کرده‌اند ولی روزگارشان سپری شده و منقرض شده‌اند. تنها قوم پارس است که با هوش و درایت خود همچنان پا برجا زیسته و میراث حاکمیت خود را تاکنون نگهداری کرده‌است.» اما مشکل در میان عده معدودی از سیاسیون و دولتمردان و صاحبان سرمایه‌های نفتی است که با رشوه‌های نفتی، تخم نفاق فرهنگی می‌پراکنند. هیچ مؤسسه و سازمان معتبر غربی، حاضر نیست اصالت نام خلیج فارس را زیر سؤال ببرد، مگر این‌که پول خیلی سنگینی دریافت کرده باشد

ارجاع به این مقاله

شمشاد امیری خراسانی، «تاریخچه خلیج فارس خلیج پارس (خلیج آریایی)»، پارسیان دژ، ۱۳۹۶.

خواندن مقاله و پیوست‌های آن در وبسایت پارسیان دژ

نشانی ثابت این نسخه:

<https://parsiandej.ir/articles/1131/pdf/خلیج-آریایی-خلیج-فارس>

آخرین ویرایش مقاله: ۱۲ مرداد ۱۴۰۵